

ZSIGMOND ADÉL

MÓRICZ-ADAPTÁCIÓK GYÁRTÁSTÖRTÉNETE

Hamar Péter: *Móricz Zsigmond művei a filmvásznon*

■ Hamar Péter Móricz-könyve nem egészen az, amire a címből elsőre következtetni lehet. Nem annyira a művekről (szövegről és filmről, ezek viszonyáról) van benne ugyanis szó, hanem a filmek létrejöttének történetéről. Móricz műveiből készült filmadaptációkról eddig önálló kötet nem készült, és ez sem egészen olyan, mint amilyet az elmúlt évek, évtizedek filmadaptációiról produkáltak – több okból is, amelyeket, ha minden jól megy, szép sorjában ki is fejtek alább.

Aki némiképp járatos a filmadaptációkról szóló szakirodalomban, annak mindenképp meglepetés e könyv, és ebben bizonyára nagy szerepe van a kissé pontatlan címválasztásnak, amely ugyan kellőképpen általános ahhoz, hogy többféle értelmezést is megengedjen, de számomra mindenképp elemző jellegű kötetet ígér. A kortárs adaptációs szakirodalom, úgy tűnik, hasonló címet használ, ha művekről, szöveg és film összezeresztéséről, ezek párbeszédéről, adaptációs stratégiákról, a rendező által meghozott esztétikai jellegű döntések sorozatáról beszél.

Hamar Péter könyve szinte teljes mértékben mellőzi ezeket a szempontokat. A kötet ugyanis történeti megközelítésben tárgyalja a Móricz műveiből készült valamennyi filmet, elkészítésük sorrendjében, feltárva keletkezésük körülményeit, Móricz munkaviszonyát a film készítőivel, elképzelését saját szövegeinek filmreviteléről, majd a filmek korabeli kritikai visszhangjára is reflektál. Mindehhez fő forrásként Móricz naplói, néhány korabeli újságcikket és Móricz Virág feljegyzéseit használja.

A könyv igazán izgalmas részei azok, amelyekből Móricz filmhez való viszonya

derül ki, vagy az, hogyan képzelte el egyik-másik szövegét filmen, illetve hogy az akkor forgalomban lévő filmekből mit látott, azokról mit gondolt. Kiderül például, hogy Móricznak markáns véleménye volt az általa látott filmekről, a *Meseautót* ki nem állhatta, de egy olaszországi templomban látott Chaplin-filmért sem lelkesedett, bár ott leginkább a templomból átalakított mozival voltak elvi problémái.

Mindez a néhol csip-csup részletnek tűnő megjegyzés azért fontos, mert Móricznak nincs olyan írása, amely a filmre vonatkozó nézeteit foglalná össze szisztematikusan, csupán naplóiból, rövidebb-hosszabb feljegyzéseiből tudunk meg egyet s más a mozihoz való viszonyáról. Ez az eddig hiányzó összegzés Hamar Péter könyvének célja. A kötet fő hozadéka tehát éppen az, hogy utána jár Móricz nyomokban fellelhető, filmhez kapcsolódó feljegyzéseinek, és mindezt az író szövegeiből készült filmadaptációk kontextusába kapcsolja vissza, ugyanis, mint írja, Móricz magánjellegű írásaiban a mozi-ra vonatkozó megjegyzések akkor szaporodnak meg, amikor megírja első filmnovelláját, illetve elkészíti a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* forgatókönyvét.

Hamar könyve az első betiltott magyar játékfilmtől, a *Hány óra, Zsuzsi?*-tól kezdve az összes Móricz-szövegen alapuló nagyjátékfilm (*Légy jó mindhalálig*, *Sári bíró*, *Úri muri*, *Rokonok*, *Árvácska*) gyártástörténetét végigköveti, a *Szent Péter esernyőjét* viszont csupán egy rövidke bekezdésben említi. Hogy miért marad ki ez az adaptáció a sorból, azt a szerző nem indokolja, ahogyan az sem világos, miért szentel a *Sáranynak* külön fejezetet, amikor a film el sem készült, csak a Móricz által írt forgatókönyv. A

nagyjátékfilmekről szóló fejezetek egyébként szerkezetileg ugyanazt a felépítést követik: a szövegről beszélnek röviden, esetleg annak színpadi adaptációiról (amennyiben készült ilyen), ezt követi a fejezetek nagy részét kitevő gyártástörténet, amely a film előkészületeiről számol be, főképp Móricz naplóira hagyatkozva, majd a filmek korabeli fogadtatásáról is szót ejt a szerző.

A gyártástörténet gyakorlatilag minden apró részletet igyekszik felgöngyöltetni az adott filmmel kapcsolatban, a filmjogokról, pénzügyekről, Móricz alkotókkal való viszonyáról, a forgatókönyvírás buktatóiról, és a filmgyártásról mint businessről általában is szól. Kiderül például, hogy Móricz kezdetben naiv módon lelkesedik a megfilmesítéséért, abban reménykedik, hogy olyan szempontokba is lehet beleszólása, mint hogy például melyik szerepre mely színészeket válasszák az alkotók, aztán a végeredményben, az elkészült filmekben sok esetben csalódik, ahogyan egyébként a kötet szerzője is.

Ugyan Hamar Péter könyve nem filmelemzésre vállalkozik, mégis óhatatlanul szót kell ejtenie a filmek és szövegek viszonyáról, és ezen a ponton a kötet egészének szemléletmódja erőteljesen régimódivá válik, ahogyan azt egyébként a nyelvete is folyamatosan jelzi. Az adaptációs szakirodalom évtizedek óta küzd az adaptációk értelmezésében gyakori megközelítéssel, a hűségelvvel, azaz hogy a filmekben ne a szöveget keresse az elemző minduntalan vissza, hanem egy dinamikusabb viszonyt feltételezzen a két médium között. Hamar Péter könyvében nyomokban sem található meg a legfrissebb adaptációs szakirodalom következtetései, elemző jellegű megjegyzései a hűségelvhez való ragaszkodás mintapéldái. A Móricz szövegeiből készült filmekben az író szellemiségét kéri minduntalan számon, amely egyrészt nehezen definiálható kategória, másrészt ismételten azt feltételezi, hogy a szöveg mindenképp előkelőbb helyet érdemel a filmnél, pusztán azért, mert irodalom, és mert, nem mellesleg, Móricz írta.

A Sik Ferenc rendezte *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című filmmel kapcsolatban például ezt írja: „Thurzó Gábor és Újhelyi János írta a forgatókönyvet, megtartva az eredeti cselekmény fővonalát, de helyenként bátran átalakítva a részleteket, néhol azonban az író szellemiségével ellentétes jeleneteket is beleszóttek a történetbe” (65.); Deésy Alfréd rendezéséről pedig ezt: „a feledés jótékony homályától mindössze az menti meg, hogy Móricz Zsigmond fényéből néhány sugár vetül rá.” (64.) Adaptációkat vizsgáló szövegeknek kétségkívül feladata, hogy definiálják, szemléletmódjukba beépítsék, mit és minek az alapján gondolnak jó, illetve kevésbé sikerült adaptációnak. Az itt idézett mondatoknak sajnos nincs folytatása, ebből viszont nem derül ki, mely jeleneteket tartja Hamar bátor újításnak, illetve melyeket „az író szellemiségével ellentéteseknek”, de az sem, tulajdonképpen milyen kritériumai volnának annak, hogy az adaptáció megfeleljen Móricz szellemiségének, ha már meg kell felelnie. Ez akkor sem válik sokkal világosabbá, ha a kötet egészét nézzük, ugyanis az egyetlen jól sikerült Móricz-adaptációnak az *Árvácskát* gondolja Hamar, leginkább a film Móricz-szöveghez, a sztorihoz való hűsége miatt: a szöveg minőségével *egyenértékűnek* titulálja a filmet.

Kétségtelen, hogy Hamar igazi Móricz-rajongó, amely ugyan nem árt, ha teljes kötetet készül szentelni a szerzőnek, illetve a szövegeiből készült adaptációknak, azonban ez a rajongás a kötetet egy olyan irányzathoz kapcsolja, amely hierarchikus szemléletmódja miatt gátolja a filmek megközelítésének termékenyebb módjait, hiszen a szöveget tekinti eredetnek, ahhoz méri a film megoldásait, s egy ilyen megközelítésben a film eleve arra van ítélve, hogy alulmaradjon a szöveggel szemben. A Móricz iránti rajongás viszont a másik oldalon izgalmas részleteket tartalmazó werkkönyvet eredményez, ha újszerűt nem is hoz a Móricz-adaptációk elemzésében.